

JAK NEPOČÍTAT JEDNÁNÍ: AGENCY IN MEDIAS RES,
MORÁLNĚ UZAVŘENÝ SVĚT A TEORIE JEDNÁNÍ¹

Martin Hájek

How Not Count Agency: Agency in Medias Res, a Morally
Closed Universe, and the Theory of Action

Abstract

The text is inspired by the article of Steve Fuller named Making Agency Count (Fuller 1994) where Fuller introduced the concept of agency in medias res in order to treat agency as a kind of social „scarce good“. My aim is to show that while Fuller claim seems plausible in the light of the agency negotiation in the legal determination of patents, the fetal medicine or the fetal tissue research, there are nevertheless several problems in its implications. First, if we consider moral action as an example of agency, an altruistic actor, in order to not consume much from the stock of available agency, would resign from a moral action, or, in extreme case, would act immorally to provide more space for moral action. Second, agency is always connected to multiple meanings therefore what is considered as agency by one actor, could be considered as non-agency by another one. Agency can be multiplied by diversification of attributed meanings, what is not the case of economic goods. In concluding the article I make a hypothesis that there is an interesting kind

¹ Tato stať vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika. Ve zkrácené verzi byla přednesena na konferenci „Teorie jednání: jeden koncept, mnoho koncepcí“ pořádané společně Masarykovou českou sociologickou společností při AV ČR a Kabinetem pro studium vědy, techniky a společnosti FLÚ AV ČR, v dubnu 2007.

of agency (quasi-agency), which is produced by a social protection. Children, animals, fetuses are claimed to be actors but, in fact, this action magnify temporarily mainly the agency of claimants than those objects of protection.

Úvod

Tento text je inspirován článkem Steva Fullera s těžko přeložitelným názvem *Making Agency Count* a bojovným podtitulem *Stručný výpad do základů sociální teorie* [Fuller 1994]. Autor v něm zavádí koncept „agency in medias res“, kterým staví vůči hlavnímu sociologickému teoretizování alternativní pojetí, spočívající na myšlence, že „vzrůst počtu aktérů (agents) neznamená zvýšení množství aktérství (agency) na světě“ [tamtéž: 751; kurzíva v originále]. Podle Fullera platí pravý opak: zvyšující se počet aktérů na světě snižuje nebo mění aktérství dosavadních aktérů.

Fullerův nápad mi připomněl mé vlastní teoretizování „morálně uzavřeného světa“, ve kterém, inspirován durkheimovým pojetím morálky, jsem dovozoval, že zvýšený počet dobrých skutků neznamená větší množství dobra na světě, nýbrž jen posunutí hranice pro hodnocení toho, co je to dobrý skutek. Protože mne toto teoretizování nakonec dovedlo do absurdních pozic, pokusil jsem se v tomto textu aplikovat je na teoretizování Steva Fullera.

Ještě předtím, než podrobím Fullerův „výpad“ do sociální teorie kritice, představím dva příklady, ve kterých se vytváří a naopak nevytváří noví sociální aktéři – fetální medicínu a výzkum embryonální tkáně. Smyslem uvedení těchto příkladů je dát teoretickou analýzu do empirického kontextu a ukázat na komplikovanost, kterou se (re)definice sociálních aktérů vyznačuje.

V závěrečné části spíše naznačím než rozvinu úvahu, která na první pohled s Fullerovou tematikou nemusí souviset, ale při podrobnějším zkoumání je vazba zřejmá. Vznik nových sociálních aktérů většinou předchází jejich definice jako morálních pacientů, tzn. jako subjektů ochrany. To se týká jak dětí, tak zvířat nebo nenarozených embryí. Subjekt ochrany je ve zvláštním stavu aktérství – má svá práva, má své zájmy, ale „neumí“ je samostatně hájit, potřebuje nějakého ochránce. Podle mého názoru stojí tato forma kvaziaktérství za teoretickou pozornost.

Rozmanití aktéři

Zvířata v minulosti a dnes

V minulosti byl svět zaplněn množstvím aktérů, jak lidských, tak nelidských: kromě lidí zde účinně jednali i zemřelí předkové, bohové, léčivé i magické rostliny, zvířata, posvátné předměty, skřítki apod. Teprve pod vlivem osvícenské racionalizace se v naší představě zrodil jediný pravý aktér – člověk [Meyer & Jepperson 2000]. Ze zvířat se staly důmyslné stroje a z ostatních aktérů pověry. Ačkoliv musíme s Latourem [1993] přiznat, že jsme nikdy nebyli tak docela racionalisticky moderní, jak jsme o sobě tvrdili a tvrdíme, v sociologii byl lidský jedinec dlouhou dobu považován za jediného vskutku akceschopného aktéra. Určitou výjimku tvořily sociální systémy (ať už menšího rozsahu, např. rodiny či firmy nebo velkého rozsahu jako třídy, státy či „společnosti“), ale pro zjednodušení výkladu je jako aktéry ponechme protentokrát stranou. V souladu s tímto pojetím se moderní společenské vědy se vymezovaly v opozici vůči přírodním vědám jako vědy humanitní, jejímž předmětem je člověk, ve své podstatě entita radikálně odlišná od jiných pozemských entit [např. Weber 1998]. Tento humanistický monopol na aktérství je v poslední době narušován z různých stran. Zmíním jen některé. Spolu se vzrůstajícím vlivem inteligentních technologií se uvažuje, že i stroje mohou mít určité schopnosti doposud považované za specificky lidské – např. schopnost učení, reflexivní komunikace, tvůrčí činnosti, a tudíž mohou být s lidmi

srovnatelnými aktéry [Collins & Kusch 1998, Edwards 1994, Wolfe 1991]. Druhým příkladem je přisuzování subjektivity, dokonce i právní, přírodě a nelidským živým bytostem, které se tak stávají svého druhu aktéry [Shapiro 2006, Nussbaum 2006, Meddin 1979]. Dalším případem, kdy je aktérství zvažováno, prosazováno, ale i popíráno, jsou lidské zárodky v různém stádiu jejich vývoje. Jakkoliv jde o lidské bytosti, které by měly být už z toho titulu automaticky považovány za plnohodnotné aktéry, tak vzhledem k nedostatku definičně „lidských“ atributů jako je racionalita, schopnost morálních soudů a symbolické komunikace [Shapiro 2006], je jejich aktérský status nejasný (podobně je tomu i v případech již narozených dětí [Lee 1998]).

Nenarozené dítě vs. embryonální tkáň

Následující příklad si dovolím trochu rozvést, abych ukázal na nejednoduchý charakter přisouzení aktérství jiné bytosti než je dospělý a zdravý člověk. Týká se naposled zmíněného politicky a morálně kontroverzního tématu nenarozeného lidského plodu jako aktéra. Ve svém výkladu se opírám především o výzkumy, které prováděla Monica Casper [1994a,b]. Casper argumentuje, že v souvislosti s rozvojem fetální medicíny, zvláště chirurgie nenarozeného plodu, se plod konstruuje jako lidská bytost. Při odkazování na něj se např. používá zájmena on, ona namísto to, život plodu je chápán jako oddělený od života matky, se kterou je spojen pupeční šňůrou, může být samostatně a lépe zdravotně pojištěn než matka apod. [Casper 1994a]. Těhotenství je v některých odborných publikacích na téma fetální medicíny redefinováno nikoliv jako primární aktivita plodu, nýbrž jako zvláštní biologický proces matčina těla. Jaký bude průběh těhotenství tak určuje plod jako jeho hlavní aktér, nikoliv matka. Matka je naopak pojmána spíše jako prostředí, ve kterém plod žije, jako hostitel plodu. Casper píše: „Konstrukce aktivního jednání plodu může učinit těhotné ženy neviditelné jako lidské aktéry a redukuje je na technomaternální prostředí pro fetální pacienty.“ (tamtéž). Toto humánní zacházení s plodem má svůj ne

zcela nezištný původ – je svázáno s konstrukcí plodu jako potenciálního pacienta a tedy nového klienta lékařské péče a pojištění.

Paralelně s rozvojem medicíny lidského plodu se rozvíjí i výzkum využívající lidskou embryonální tkáň pocházející z nenarozených plodů. Embryonální buňky mají některé vlastnosti, které z nich činí ideální nástroj léčby určitých nemocí. Na druhé straně, k získání tkáně je potřeba obstarat nějaký lidský plod. Obvykle se používají plody ze spontánních potratů. Někdy jsou také využívána nadbytečná embrya při úspěšném umělém oplodnění. Právě kvůli způsobům obstarávání buněk a tkání je v některých zemích výzkum využívající lidské embryonální tkáň zakázán. Z našeho pohledu je především zajímavé, že lidský plod zde není aktérem a vlastně diskurzivně ani neexistuje [Casper 1994b]. Výzkumníci a výzkumnice mluví o tkáni, o buňkách, nikoli o životě, o plodu jako samostatné bytosti. Plod je zdroj vzácného materiálu a lze ho získat buď eticky, např. při spontánním potratu se souhlasem dotyčné ženy, nebo neeticky, např. bez souhlasu ženy nebo tím, že je potrat při potenciálně komplikovaném těhotenství nebo hrozícím poškození dítěte lékařem doporučen s vidinou získání embryonálních tkání. Aktérství je tak na straně lékaře, vědce a těhotné ženy, nikoliv na straně plodu.

Podobná zjištění přinesly i etnografické výzkumy na novorozenecké jednotce intenzivní péče [Williams et al. 2001, Brown & Middleton 2003]. Status novorozence, který je předmětem lékařské péče, je určován situačně a kontextuálně. Podle okolností může nabývat roli dítěte – svěbytného aktéra s „nezbavitelnými“ potřebami a právy nebo naopak roli materializace dílčího biologického procesu v různém stupni vývoje. [Brown & Middleton 2003].

Fullerovo „agency in medias res“

Z uvedeného medicínského příkladu se zdá, že schopnost jednat je něco, co nevzniká z ničeho nic, nýbrž je výsledkem neustálého vyjednávání a konstrukce. Současně si nelze nevyšimnout i té skutečnosti, že je-li něčí

aktérství posíleno, oslabuje se tím aktérství jiných aktérů. V případě fetální medicíny je ve prospěch plodu odebíráno část aktérství matkám, v případě využití embryonální tkáně zůstává aktérství na straně matek a zvyšuje se vědcům a lékařům na úkor plodu. Aktérství se v tomto smyslu blíží ekonomickému pojmu vzácného statku. Znamená to, že aktérství je něco, co je lidem užitečné a čeho je na světě jen omezené množství.

Steve Fuller [1994] toto pojetí jednání jako vzácného statku nazývá „agency in medias res“. Do opozice staví agency „ex nihilo“, tedy pojmání aktérství jako volného statku, kterého je potenciálně nevyčerpatelné množství.

Ještě než se budu věnovat Fullerově rozlišení, připomeňme si, že aktérství může být definováno buď vnitřně, jako specifická charakteristika nějaké entity, nebo externě, jako něco, co je někomu sociálně přiděleno bez ohledu na povahu samotné entity. Aktéra skrze jeho vlastnosti definuje například G. H. Mead, schopností člověka stát se sám sobě předmětem vnitřní konverzace [Blumer 1966] nebo ze současných sociologů např. A. Giddens, který ve své teorii strukturace předpokládá reflexivního a „knowledgeable“ agenta [Giddens 1984]. Konstruktivisté nejrůznějšího ražení naopak poukazují na významné vnější určení aktérství, např. etnometodologie studuje komunikaci lidí se stroji analogicky komunikaci lidí s lidmi (viz Suchman 1987). Atribučně definuje jednajícího aktéra také N. Luhmann a to jako „komunikačně vytvořený sémantický artefakt“ [Teubner 2006]. Podle Luhmanna je to sociální systém, který poskytuje entitám subjektivitu a kapacitu jednat, nikoliv specifické vlastnosti lidských socializovaných individuí [Luhmann 2006]. Fullerovo rozlišení agency *in medias res* a *ex nihilo* platí pro obě definice, vnitřní i vnější, i když ne rovnoměrně, jak uvidíme z dalšího výkladu.

Vraťme se zpátky k Fullerovu argumentu a konceptu aktérství *in medias res*. Podle Fullera velká část sociologie stojí na představě aktérství jako ontologicky základního prvku, ze kterého jsou společnosti utvořeny. Jed-

nání je v tomto realistickém pojetí nepřetržitý reflexivně sledovaný proud chování vycházející z biologického jedince. Tato podle Fullera dominantní sociologická tradice začíná vždy s aktéry *ex nihilo*, kteří jsou vybaveni nezczitelnými vášněmi, zájmy, právy, schopnostmi apod. a kteří vzájemnou interakcí vytvářejí společenskou realitu. V určitých případech mohou část svého aktérství přenést na sociální celek jako kolektivního aktéra, který zpětně garantuje aktérství individuí. Fuller proti tomuto pojetí staví koncept aktérství *in medias res*. Východiskem je hypotetická situace sociálního celku, kde je aktérství irelevantní kategorií, protože nikdo si zatím nenárokoval nic, co by mělo omezovat jednání ostatních. Ovšem v okamžiku, kdy vznikne první střet požadavků na exkluzivní oprávnění, např. na vymezení soukromého vlastnictví, aktérství se podle Fullera vynoří z nediferencovaného celku. Aktérství tedy není *podmínkou* společenského řádu, nýbrž je to teoretický konstrukt z již existujícího sociálního řádu *odvozený*. Příkladem takovéto odvození může být redefinice lidského nenarozeného plodu jako plnoprávného sociálního aktéra, který jsem uvedl výše. Podle Fullera tak z konceptu aktérství *in medias res* logicky plyne, že rozšíření agentství na nové entity, tzn. zvýšení počtu aktérů *nevede* ke zvýšení množství aktérství na světě. Naopak, s každým novým aktérem se omezuje aktérství stávajících aktérů, v našem případě lidský plod konstruovaný jako aktér odebírá část aktérství své matce. Vrací nás to k přirovnání aktérství k vzácnému statku, kterého je na světě konečné množství a všechny transakce jsou proto jen formou jeho přerozdělování.

Kritika první – morálně uzavřený svět a jednání

Ačkoliv je tato teoretická perspektiva aktérství sympatická pro svůj ekonomický, ale i „ekologický“ rozměr, při jejím promýšlení narazíme na podobné problémy, které se objevují v kontextu studia morálního jednání. Nabízí se v tomto smyslu dvojí kritika:

V případě sociologie morálky je také možná představa, že svět je morálně uzavřený, tzn. že dobro je vzácný statek, kterého není volně k dis-

pozici neomezené množství (i když literaturu rozvíjející tento argument je téměř nemožné nalézt). Platí zde rovněž rozlišení mezi vnitřním chápáním morálky jako konání dobra resp. zla a vnějším chápáním morálky jako sociálního připsání statusu dobra resp. zla některým skutkům. V logice Fullerova argumentu „agency in medias res“ další a další konání dobra resp. hodnocení určitého jednání jako morálně správného neučiní společnost mravnější, podobně jako rozšiřování aktérství na ne-lidské bytosti nezvýší množství „agency“ na světě. Vzpomeňme na Durkheimovu argumentaci, že i ve společnosti svatých budou některé činy vyvolávat silné morální pohoršení. Morální hodnocení je binární distinkce, ať už ji chápeme durkheimovsky negativně, tzn. jako distinkci poslušnosti normě a jejímu porušení, nebo pozitivně např. Levinasovsky jako odpovědnost resp. neodpovědnost vůči druhému. V každém případě se zde setkáváme s protiklady, které jsou však vnitřně spojené a vzájemně se posilující. Podobně i aktérství (agency) je většinou chápáno binárně, tzn. někdo/něco je buď aktérem nebo není, neexistuje poloviční aktérství. (Pochopitelně vždy je možné nalézt mezilehlé případy jen omezeného aktérství podobně jako jen omezeně morálního jednání – praxe není nikdy logicky konzistentní). Takže i když teoreticky je myslitelné, že morální soudy dobra resp. zla nejsou *ex nihilo*, nýbrž *in medias res*, tzn. statek, který nelze neomezeně dělit bez ztráty kvality, není snadné z této teze vycházet na empirické úrovni. Znamenalo by to například, že odsouzením nějaké osoby jako morálně špatné relativně zvyšují morální status osob ostatních. To by mohlo vést k paradoxu, že označením svého vlastního jednání za nemorální nebo jednáním, které je druhými označeno za takové, automaticky zvyšují morální kredit ostatních. V analogii k Fullerově příkladu hypotetického společnosti, kde prvním aktérem se stane ten, kdo omezí aktérství ostatních, např. vyznačením si svého pozemku, který se stane jeho soukromým vlastnictvím, tak i prvním kladným morálním hrdinou by se stal ten, kdo by první dokázal omezit morální hodnotu ostatních, např. nezištným darem nebo poskytnutou pomocí. Obrazně (nebo bourdieuvsky) řečeno, tento

morální hrdina by vysál ze sociálního prostoru část morálního kapitálu, který by se tak stal hůře dostupným ostatním. To je ovšem pravděpodobně etický paradox, neboť ryzí (reflexivní) altruista by se v tomto smyslu musel snažit, aby jeho morální status byl nízký (aby odčerpával minimum dostupného a co do množství omezeného morálního kapitálu), neboli prostřednictvím konání zla by činil ostatní relativně morálně dobré.

Jakkoliv absurdní se nám zdá tato myšlenka, že konáním dobra zneškodňujeme dosažitelnost vysokého morálního statusu ostatním a naopak snižováním svého morálního statusu zvyšujeme status druhých, je jen aplikací aktérství *in medias res* na morálku.

Nicméně nemožnost použití Fullerova pojetí agency jako vzácného statku k vysvětlení morálky nemusí znamenat, že jiné aplikace rovněž nebudou plodné. Ovšem je třeba připustit, že schopnost morálního jednání je považováno za jednu ze základních schopností, které činí z lidí aktéry [Shapiro 2006].

Kritika druhá – jednání a pluralita významů

Druhý a možná dokonce podstatnější problém Fullerovy koncepce aktérství spočívá v nutném předpokladu pevného horizontu významu, ve kterém je konkrétní aktérství vzácným statkem. Jak je ale známo nejen ze sociologie morálky, tento předpoklad se empiricky nedaří potvrdit. Vezměme si za příklad aktérství nenarozeného lidského embrya. Podle koncepce agency *in medias res*, je-li embryu přiděleno aktérství, bere se tím částečně agentství ženě, která ho nosí, protože o plodu nemůže svévolně rozhodovat. Poněvadž aktérství je vzácným statkem, dochází k jeho přerozdělování od matky k embryu. Na druhé straně však aktérství plodu může zvyšovat matčino aktérství tím, že jí otevírá nové interakční pole – může s plodem komunikovat, pouštět mu hudbu, učit ho cizí jazyky apod. Současně vzrůstá i aktérství lékařů, kteří mají nové pacienty, pojišťoven, které získávají další klienty, farmaceutických firem, které našly nové spotřebitele, atd. atd. Jak lze hodnotit, jestli množství aktérství, které těhotné

ženy na úkor v břiše nošených dětí ztratily, se vyrovná tomu, co jiní či ony samy v souvislosti s tím získali? Tato myšlenka platí i naopak, v případě embryonální tkáně, kdy je embryo zbavováno jakéhokoli aktérství. Logicky by tím měla vzrůst schopnost lékařů popř. matky jednat, měla by se zvýšit míra jejich agentství. Nemusí tomu tak ale být. Definice nadbytečného nebo poškozeného embrya jako „tkáně“ staví matku do role pacientky, nad jejímiž orgány mají lékaři větší moc, než v případě těhotné ženy. Matka a plod totiž mohou vytvořit jakýsi virtuální tým v tom smyslu, že lékaři musí brát ohledy na oba dva současně. Není-li žena těhotná, jak je tomu v případě, že nese ve svém těle „pouze“ embryonální tkáň, jsou její možnosti jednat ve vztahu k embryonální tkáni a potažmo i lékařům minimální. I v případě lékařů může být jejich agency ve vztahu k embryonální tkáni nižší, než ve vztahu k dítěti-plodu; existují vlivné organizace, které se zasazují o zákaz práce s lidskou embryonální tkání a které mohou lékaře nebo i celé kliniky či výzkumné ústavy ostrakizovat a tak omezovat jejich jednání.

Na Fullerem definovaném jednání a aktérství je problematické především to, že je pojímáno jako jednoduchá kvantitativní proměnná. Nebere se v úvahu jeho významově intersubjektivní rozměr, jak ho podrobně rozebírá např. A. Schutz [Schutz 1964]. Je to patrné i z příkladu, který Fuller rozpracovává – právního určení patentů. Právní osoby (aktéři) jsou konstruováni jako aktéři specifického druhu, aby jejich vzájemné interakce byly právně vykazatelné a vypořádatelné (je zajímavé, že na právní svět odkazuje při své definici jednání také Giddens [Giddens 1984]). Jedním z hlavních úkolů práva je umístit všechny aktéry do jednoho významového prostoru, který je konstruován jako maximálně konzistentní. Je evidentní, že sociální prostor je významově mnohorozměrný i v rámci jedné kultury.

V právním smyslu, i když si zde nekladu nárok na erudovaný výklad práva, bychom mohli dát Fullerovi za pravdu. V konzistentním významově jednorozměrném a v daném okamžiku uzavřeném (zákaz retroaktivity

zákonů) právním světě znamená vytvoření nového aktéra, např. lidského plodu, většinou omezení svobody a možností jednat jiných aktérů, např. matky nebo lékařů, i když jistě nelze mluvit o nějaké logické nutnosti. Avšak co se týče sociálního jednání, které probíhá současně v mnoha významových dimenzích a časových rovinách a kde definice situace, tedy intersubjektivního významu sociálního dění je často právě tím, o co se hraje, Fullerova úvaha neplatí.

Ochrana jako zvláštní příklad aktérství

V příkladu fetální medicíny, kdy je lidský plod redefinován jako svébytný pacient, jeho aktérství spočívá prakticky jen v tom, že je schopen přijímat lékařskou péči chápanou jako ochranu (dosud byla chráněna pouze žena se svým dítětem, nikoliv plod jako takový, nezávisle na matce). Být subjektem ochrany je zvláštní druh aktérství, se kterým se můžeme setkat i v případě dětí, ale i přírody a ne-lidských živých bytostí. Ochrana znamená, že dotyčnému subjektu/objektu jsou přiznána určitá práva odpovídající jeho domnělým potřebám nebo zájmům. Chránit můžeme např. určitá zvířata před nepatřičným zacházením, osoby, které jsou považovány za neschopné samostatného života, nebo různě ohrožené či diskriminované skupiny obyvatelstva. Ochrana vždy posiluje nebo *de novo* konstruuje sociální význam chráněných aktérů a mohlo by se zdát, že zvyšuje jejich aktérské možnosti, tj. jejich agency (často explicitní důvod ochrany).

V této souvislosti je možné analyticky rozlišit instrumentální ochranu od ochrany přímé. Instrumentální ochrana, např. ochrana památek, ochrana zdraví, ochrana životního prostředí, má za svůj cíl chránit předmět ochrany, aby tím zvýšila agency někoho jiného, většinou subjektu, který ochranu vykonává. Životní prostředí je chráněno kvůli udržení lidského aktérství, které by mohlo být znečištěným prostředím omezeno (např. nutnost kupovat či dovážet pitnou vodu); ochrana památek souvisí s udržením historické paměti a estetických hodnot. Na druhé straně přímá ochrana má za cíl chránit subjekt ochrany bez nároku na sociální

zisk chránícího subjektu. Ochrana duševně nemocných je jen tehdy přímou ochranou, pokud jejím cílem je zvýšení aktérství dotyčných, nikoli ochrana ostatních *před* duševně nemocnými. Ochrana žen spočívá v podpoře jejich většího sociálního prosazení, nikoliv v šikovné sociální manipulaci tak, aby se snížil potenciál genderového konfliktu.

Zdá se mi, že *a priori* nelze jednoznačně rozhodnout, kdy je ochrana (lidského plodu, zvířat) instrumentální nebo přímá. Podobně je těžké zjistit, zdali tito aktéři-subjekty ochrany zvyšují nebo snižují tradiční (právně zakotvené) lidské aktérství, jak se domnívá Fuller. Podobně jako normalita je někdy silnějším regulátorem než morálka, může být ochrana důmyslnějším způsobem manipulace než přímý útlak. Ochrana tak může paradoxně posilovat aktérství toho, kdo chrání, na úkor ostatních.

Závěr

Sociologická teorie jednání, konkrétně otázky související s pojmem „agency“ jsou široce rozebírané už několik desetiletí, ani nemluvě o notorické diskuzi „struktury vs. jednání“. Reflexe této dlouhé a nekončící debaty vedla některé současné autory k otázce, zdali a jak je koncept agency pro sociologickou teorii užitečný [Loyal & Barnes 2001, Meyer & Jepperson 2000]. Například Loyal a Barnes na základě kritické analýzy Parsonsovy a Giddensovy teorie argumentují, že tento pojem je (příliš) svázán s klasickou liberální teorií, která má svobodně jednajícího a za své činy odpovědného jedince ve svém jádru. „Záměrem [Parsonse a Giddense] je bezpochyby vytvořit sociologicky realistický a současně politicky optimistický obraz lidských podmínek“ [Loyal & Barnes 2001: 518–19]. Má za těchto okolností smysl dále prodlužovat vlekoucí se debatu?

Smyslem mého příspěvku bylo poukázat na to, že koncept jednání má smysl pouze ve vztahu ke konkrétní empirické problematice. Ta je vždy svým způsobem politická (fetální medicína, spravedlivé jednání vůči zvířatům atd.), proto obecně politické konotace pojmu agency a aktér nejsou na překážku. Kritickou analýzou Fullerova pojetí jednání jako vzácného

statku jsem se současně pokusil ukázat, že i v zásadě dobře míněná snaha posunout teoretizování agency do komplikovanějšího prostoru *in medias res* nemusí vést na obecné úrovni k uspokojivým řešením.

Martin Hájek je odborným asistentem na katedře sociologie Fakulty sociálních věd UK. Zabývá se sociologií sociálních norem a morálky. V současnosti vede výzkumný tým zkoumající praktiky ne/spravedlnosti v naší společnosti.

Literatura

Brown, S. D, Middleton, D. 2003. „The baby as virtual object: agency and difference in a neonatal intensive care unit.“ *Environment and Planning D: Society and Space* 23: 695–715.

Blumer, H. 1966. „Sociological Implications of the Thought of George Herbert Mead.“ *American Journal of Sociology* 71(5): 535–544.

Casper, M. 1994a. „Reframing and Grounding Nonhuman Agency: What Makes a Fetus an Agent.“ *American Behavioral Scientist* 37(6): 839–856.

Casper, M. 1994b. „At the Margins of Humanity: Fetal Positions in Science and Medicine.“ *Science, Technology & Human Values* 19(3): 307–323.

Collins, H., Kusch, M. 1998. *The Shape of Actions – What Humans and Machines Can Do*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Edwards, D. 1994. „Imitation and artifice in apes, humans and machines.“ *American Behavioral Scientist* 37 (6): 754–771.

Fuller, S. 1994. „Making Agency Count: A Brief Foray Into the Foundations of Social Theory.“ *American Behavioral Scientist* 37(6): 741–753.

Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

Latour, B. 1993. *We have never been modern*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Lee, N. 1998. „Towards an immature sociology.“ *The Sociological Review* 46(3): 458–482.

Loyal, S., Barnes, B. 2000. „Agency as a Red Herring in Social Theory.“ *Philosophy of Social Sciences* 31(4): 507–524.

Luhmann, N. 2006/1984. *Sociální systémy. Návys obecné teorie*. Brno: CDK.

Meddin, J. 1979. „Chimpanzees, Symbols, and the Reflective Self.“ *Social Psychology Quarterly* 42(2): 99–109.

Meyer, J. W., Jepperson, R. L. 2000. „The ‘Actors’ of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency.“ *Sociological Theory* 18(1): 100–120.

Nussbaum, M. C. 2006. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press.

Schutz, A. 1964. *Collected Papers I*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Shapiro, P. 2006. „Moral Agency in Other Animals.“ *Theoretical Medicine and Bioethics* 27: 357–73.

Suchman, L. 1987. *Plans and Situated Actions: The Problem of Human-Machine Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.

Teubner, G. 2006. „Rights of Non-humans Electronic Agents and Animals as New Actors in Politics and Law.“ *Journal of Law and Society* 33(4): 497–521.

Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh.

Williams, C., P. Anderson, B. Farsides 2001. „Conflicting perceptions of the fetus: person, patient, ‘nobody’, commodity?“ *New Genetics and Society* 20(3): 225–238.

Wolfe, A. 1991. „Mind, Self, Society, and Computer: Artificial Intelligence and the Sociology of Mind.“ *American Journal of Sociology* 96(5): 1073–1096.